

Az első finn bibliafordítók

BAKSA Máté

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
nihilpotestesse@gmail.com

A Biblia szövegeinek finnre fordítása a 16. században kezdődött meg a reformáció hatására. A legismertebb fordító a finn irodalmi nyelv atyjának is nevezett Mikael Agricola volt, a fordításokat azonban többen végezték a kor legjelentősebb finn városában, Turkuban. Cikkemben az 1527 és 1575 között létrejött bibliafordítások alkotóinak életét és munkásságát mutatom be. Kitérek szerepükre a bibliafordítások létrejöttében, illetve arra, milyen hatással voltak más fordítók munkájára. A fordításokban betöltött szerepük alapján csoportosítva ismertetem őket, ezáltal átfogó képet igyekszem adni a korai finn nyelvű bibliafordítókról.

1. A 16. század szellemi háttere, a reformáció

A 16. századi bibliafordítások létrejöttét elsősorban a reformáció szellemi mozgalma tette lehetővé. Annak megértéséhez, hogy a Svéd Birodalomban miért a lutheranizmus lett az államvallás, hogyan és miért tudott ezeken a területeken ennyire gyorsan és biztosan elterjedni az új vallási mozgalom, szükséges a mögöttes gazdasági és politikai okok ismerete. A Kalmári Unió 1523-as felbomlása után az azt megdöntő lázadás vezetője, Gustav Vasa lett az új svéd király. Ugyan nemesi családból származott és családtagjai számos fontos pozíciót töltöttek be a birodalomban, ám születése jogán nem volt király. A pápa erre hivatkozva megtagadta tőle áldását, megnehezítve az amúgy is ingatag pozícióját. A másik jelentős problémát a lázadást követő pénzügyi gondok okozták. Kétségessé vált a hadsereg finanszírozása, a seregre azonban elengedhetetlen szükség volt a király hatalmának fenntartásához. Ezek az okok vezettek Gustav Vasa döntéséhez, mellyel az 1527-es västeråsi országgyűlésen a lutheranizmust tette államvallássá. Ennek következtében az

egyház adóbevételei és értékei a királyi kincstárhoz kerültek, megszüntetve ezzel a birodalom anyagi gondjait. Az új, protestáns hierarchia szerint nem volt már szükség a pápa áldására sem, maga a király lehetett az egyház feje. A vallási irányváltás egyházi vezéralakja Olaus Petri svéd érsek, Luther korábbi tanítványa volt, a finn területekre pedig a király Martinus Skyttét nevezte ki püspöknek.

Az új vallás egyik legfontosabb reformja az anyanyelvi igehirdetés volt, azonban ennek megvalósulásához szükség volt nemzeti nyelvű bibliafordításokra. Ennek következtében a református tanok terjedésével párhuzamosan sürgetően szükségessé vált a fordítások elkészítése, ill. az erre a feladatra alkalmas emberek kiképzése. Ennek érdekében a legfelsőbb körök támogatták, hogy a Svéd Birodalom finn területeiről is érkezzenek diákok Wittenbergbe, a reformáció fővárosába. Agricolának a királyhoz írt leveléből tudhatjuk, hogy az egyetemi képzésnek a fordítások készítése is részét képezte, tudatosan hozzájárulva a fordítások későbbi megszületéséhez.

Az első, 1526-os svéd nyelvű Újszövetség időben szorosan követte a Luther-féle 1522-es német nyelvűt. Az első finn nyelvű Újszövetség-fordítás pedig 1548-ban jelent meg (Egey 2019: 38–40; Häkkinen 2016: 22–29, 38, 63, 131; Jutikkala – Pirinen 2004: 90–95; Karonen 2002: 95–96; 2008: 72–77; Lamberg 2002: 51; Perälä 2007: 13–16).

2. A 16. századi finn fordítások korszakai

A vizsgált időszak három szakaszra osztható. Az első 1527 és 1531 közé tehető, ez a västeråsi országgyűlés és az első finn diákok Wittenbergbe érkezése közti időszak. Az ide sorolható személyek közvetlenül nem vettek részt a bibliafordítások elkészítésében, de az ő munkájuk tette lehetővé azok létrejöttét. Ők egyházi tisztségeket töltöttek be, s a későbbi fordítók oktatói voltak. A második szakasz az 1531 és 1557 közötti időszak, végpontja Mikael Agricola halála. Az ide sorolható személyek Wittenbergben tanultak Luther-től, és kapcsolatban álltak Agricolával. Az utolsó időszak 1557 és 1575 közé esik, képviselői Paulus Juusten és Ericus Härkäpää, akik szintén Wittenbergben tanultak. Agricola halálát követően a wittenbergi finnek közül csak Juusten neve alatt jelent meg új munka, így halálát tekinthetjük e korszak lezárásának.

Más felosztások szerint Juusten művei már Jaakko Finno, Hemminki Maskulainen és Eerik Sorolainen munkásságához állnak közelebb. E tagolás szerint Agricola korszaka csak 1560-ban zárul le, azonban ebben az esetben

Juusten korai, a Turku Katedrálisiskolában¹ végzett munkái nem képeznek részét életművének. Mindemellett Juusten életpályája nagyobb hasonlóságot mutat Agricoláéval, mint az őt követőkével (Bratcsikova 2018: 30; Häkkinen 2016: 27, 37–38; Karonen 2002: 95)

3. Az első korszak (1527–1531)

Finnország első református püspöke **Martinus Skytte** volt. Régi hämei nemesi családból származott, iskoláit a korban általánosnak mondható egyetemeken kívül Nápolyban végezte. Püspökké választása előtt dominikánus szerzetes volt a svédországi Sigtunában. Gustav Vasa svéd király 1528-ban nevezte ki az akkor 68 éves Skyttét Turku püspökének. Bár ő volt a protestantizmus első püspöke, mindvégig katolikus maradt, ugyanakkor nem gátolta a reformáció terjedését, amivel elnyerte a király bizalmát. Kortársai is pozitív véleménnyel voltak róla, ahogy arról Paulus Juusten is megemlékezik a Finnország püspökeiről írt munkájában.

Püspöksége alatt kétféle módon segítette a bibliafordításokat. Egyfelől neki köszönhető a wittenbergi továbbtanulás lehetősége: ez tette lehetővé a későbbi fordítók számára, hogy 1531-től eljussanak a reformáció központjába és magától Luthertől tanulhassanak. Másrészt Skytte közvetlen hatással is volt Agricola életére, mivel 1529-től Agricola az ő titkáráként szolgált Turkuban, majd wittenbergi útjáról visszatérve Skytte a Turku Katedrálisiskolában szerzett neki állást, ahol megkezdődtek a fordítási munkálatok (Egey 2019: 39–40; Häkkinen 2016: 35, 36, 41, 46–48, 131–132, 134; Jutikkala – Pirinen 2004: 92; Perälä 2007: 70).

A reformáció tanaival Európából visszatérő első finn **Petrus Särkilax** (Pietari Särkilahti) volt. Apja turku polgármester volt. Särkilax 1516 és 1522 között Leuwenben és Rostockban tanult. Paulus Juusten szerint ő az első Wittenberget megjárt finn, azonban a későbbi kutatások ennek nem találtak nyomát. Annyi bizonyos, hogy Petrus Särkilax az első finn pap, aki házasságot kötött. Tanulmányai után Turkuba ment, ahol a Katedrálisiskola vezetője lett. Előadásában a reformáció tanait igyekezett megismertetni a diáksággal.

¹ A Turku Katedrálisiskolát a 13. század végén vagy a 14. század elején alapították. A kor viszonyai között ez az intézmény nyújtotta a legmagasabb oktatási szintet a finn területeken. Az oktatás nyelve a latin volt, a fő tárgyak pedig a latin nyelv és a retorika mellett a dialektika és a logika voltak. Emellett számtan-, asztronómia-, zene- és geometriaoktatás is folyt az intézményben, amelyet az 1600-as években előbb gimnáziummá, majd 1640-ben egyetemmé alakítottak át. Jogutódja 1971 óta működik Katedraliskolan i Åbo névvel Turkuban.

A későbbi fordítókra oktatói tevékenysége révén volt hatással: még a frissen Turkuba érkező Agricola is hallgathatta előadásait, mielőtt Särkilax 1529-ben elhunyt (Häkkinen 2016: 25–26, 35).

Szintén oktatói tevékenysége miatt szükséges megemlíteni **Johannes Erasm**i nevét, aki 1529-ig a korabeli Finnország második legjelentősebb városa, Viipuri iskolájának igazgatója volt.² A későbbi bibliafordítók közül többen is itt végezték iskoláikat: Agricola, Teit és Juusten is az intézmény diákja volt. Erasm i igen komolyan vette tanítványai támogatását: amikor Agricolát az apja taníttatás helyett katonának akarta adni, Erasm i lebeszélte erről és ingyenesen vállalta a fiú további képzését. 1529-ben, amikor Skytte püspök Turkuba hívta, Agricolát is magával vitte. Halálát követően Agricola vette át a helyét Skytte püspök mellett (Häkkinen 2016: 34–35, 131, 158; Karonen 2002: 71, 88; Lamberg 2002: 50).

Az első időszakból még Pernaja plébánosa, **Bertil** említendő. Annak ellenére, hogy nem viselt magas egyházi tisztséget, kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett a korabeli finn területeken. 1513-ban tagja volt a Moszkvai Nagyfejedelemség és Svédország közötti háborút lezáró békedelegációnak is. A reformáció tanait ismerő Bertil egyike volt azoknak a papoknak, akik megnősültek. Fiából, Eskilből később lelkész lett, így az egyházi tisztség először öröklődhetett apáról fiúra Finnországban. Lelkesen támogatta a későbbi fordítók továbbtanulását. Bertil segítségével többeknek nyílt lehetősége Pernajából továbblépni, elsősorban Mikael Agricolának és Martinus Teitnek (Häkkinen 2016: 33–34, 130–131).

A fent említett személyek az egyház tagjai voltak, akik ismerték és terjesztették a reformáció tanait, s a következő generáció kinevelését mind kapcsolataikkal, mind anyagilag támogatták. Bár tényleges fordítói munkát nem végeztek, segítségük nélkül Agricola és társai nem vagy csak nehezebben tudtak volna alkotni.

4. A második korszak (1531–1557)

A finn bibliafordítások szempontjából a következő fontos időszak 1531-ben kezdődött. Ekkortól nyílt lehetőség arra, hogy a diákok Wittenbergben folytassák tanulmányaikat. Lehet, hogy már Petrus Särkilax is járt Wittenbergben, azonban az iskola jegyzékében nem található a neve. Az első két, dokumentálhatóan ott tanult finn diák Thomas Francisci Keijoi (Tuomas

---

² A 16. századi Svéd Birodalomban egyetlen egyetem működött, Uppsalában. A finn területeken mindössze hat, a király által is elismert város létezett (Turku, Viipuri, Ulvila, Porvoo, Rauma és Naantali), melyekben csupán a lakosság 10%-a élt (Lamberg 2002: 49).

Fransiskuksenpoika Keijoi) és Canutus Johannis (Knut Johanneksenpoika) volt, majd egy évvel később, 1532-ben csatlakozott hozzájuk Simon Henrici Wiburgensis (Simo Viipurilainen).

Thomas Francisci Keijoi életéről nem maradt fenn sok információ. Iskoláit Raumában kezdte, majd 1531 és 1533 között Wittenbergben tanult. Finnországba való visszatérése után a Turkui Katedrálisiskola igazgatójává nevezték ki, azonban 1539-ben visszatért Wittenbergbe, hogy befejezze tanulmányait (arról nem maradt fenn írásos bizonyíték, hogy ez megtörtént-e). 1543-ban ismét hazatért, ám ezúttal – a Katedrálisiskolában betölthető hely híján – Hämeenkyrö lelkésze lett, egészen 1543-as haláláig. Egyes kutatók szerint Keijoi lehetett az első, aki elkezdte lefordítani finnre a Bibliát, ugyanakkor nem maradtak fenn ezt igazoló iratok (Egey 2019: 42; Häkkinen 2016: 38–45, Pirinen 1988: 24).

Canutus Johannis Eurajokiban született 1505 körül, 1530-ban pedig már feltehetően prebendáriusi pozícióban³ dolgozott Turkuban. Wittenbergi tanulmányait Keijoval egy időben, 1531-ben kezdte. 1536-ban szerezte meg mesterfokozatát, ezt követően visszatért Turkuba, ahol lelkészként és a káptalan kanonokjaként kapott munkát. Az 1540-es években Skytte püspök titkáraként a püspökség legfelső körének bizalmas tagja volt, Agricolával együtt. Skytte püspök 1550-es halálát követően 1554 májusában Gustav Vasa hívására a svéd királyi udvarba utazott a turkui püspökség többi tagjával együtt. A király ekkor jelentette be az addigi egy finn püspökség kettéválasztását és ezzel együtt a viipuri püspökség létrehozását, s egyúttal kinevezte Agricolát a turkui, Juustent pedig a viipuri püspökség élére. A kinevezést követően Canutus Johannis lett Agricola legfőbb segítsége az egyházmegye adminisztrációs feladatainak ellátásában. 1556-ban Agricolával együtt részt vett a Moszkvai fejedelemség és a Svéd Birodalom közötti béketárgyaláson. Miután az úton Agricola megbetegedett és 1557 tavaszán meghalt, rövid ideig (1558 tavaszáig) Canutus Johannis vezette a turkui püspökséget. Gustav Vasa 1560-as halála után az új király, XIV. Erik leváltotta pozíciójából. Canutus Johannis ezután Maaria településre költözött. 1563-ban Viipuri püspökévé nevezték ki. Csak rövid ideig, 1564 őszen bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a pozíciót. Saját neve alatt jegyzett fordítása nem maradt fenn, s arról sem tudunk, hogy részt vett volna-e a bibliafordításban, ezt Agricolával való szoros munkakapcsolata valószínűsíti (Häkkinen 2016: 38–39, 47–48, 50–52, 132–137; Väänänen 2011a).

³ A prebendáriusok a káptalanokban jövedelem (prebenda) ellenében a kanonokokat segítették és helyettesítették székesegyházi és más szolgálatokban.

Simon Henrici Wiburgensis 1532 és 1541 között volt wittenbergi diák. Tanulmányai befejezése után nem tért vissza hazájába, 1543-tól 1545-ös haláláig a wittenbergi egyetem tantestületének tagja volt – egyedüli finnként. A városban töltött évei alatt mind Agricolával, mind Martinus Teittel kapcsolatban állt. Agricolának a svéd királyhoz írt levelei alapján feltételezhető, hogy Wiburgensis tagja volt annak a háromfős csoportnak (Agricola és Teit mellett), akik már Wittenbergben megkezdték az Újszövetség finnre fordítását. Ugyanakkor nem különíthetők el az általa fordított részletek, és feljegyzések sem maradtak ezzel kapcsolatban (Egey 2019: 41; Häkkinen 2016: 26–27, 38–39, 41–47, 60).

A pontos dokumentáció hiánya ellenére feltételezhető, hogy az anyanyelvi ige hirdetés fontosságát hangsúlyozó reformáció központjában tanuló finn diákok már készíthettek fordításokat, azonban ezek vagy megsemmisültek, vagy a később létrejövő fordításokba épültek be.

Mikael Agricola és **Martinus Teit** 1536-ban érkezett Wittenbergbe. Mindketten a finnországi Pernaja tartományból származtak, életútjuk sok mozzanata is hasonló. Teit 1520 körül kezdte meg Viipuriban tanulmányait Bertil lelkész felügyelete alatt. 1536-ban érkezett Wittenbergbe, ahol 1539-ben szerzett mesterfokozatot. Miután visszatért Finnországba, a turkuai káptalan tagja, valamint a Turkuhoz közeli Maaria település plébánosa lett. 1542-ben a svéd királyi udvarba került, ahol János és Károly hercegek tanítója volt 1546-os haláláig. Agricola és Teit közeli barátságban állt. Biztosra vehető, hogy Teit aktívan részt vett a fordítások elkészítésében (Egey 2019: 42; Häkkinen 2016: 27, 31–33, 40–45, 60; Ikola 1988: 25–31; Knaapinen 1946: 52–62; Rapola 1969: 32–38; Tarkiainen 1946: 356–364).

A legjelentősebb finn bibliafordító a „finn irodalmi nyelv atyja”-ként ismert **Mikael Agricola** 1510 körül született a finnországi Pernaja tartomány Torsby nevű településen. Habár korábban az volt az általános elképzelés, hogy szegény földművescsaládból származott, az újabb kutatások szerint apja, Olavi Laurinpoika (Olof Larsson) tehetős ember volt. Mivel a környéket abban az időben többségében svéd anyanyelvűek lakták, különösen a gazdagok között volt ritka a finn anyanyelvű, a kutatók feltételezik, hogy Agricola anyanyelve is a svéd lehetett, a finn nyelvet pedig csak később sajátította el.⁴ Ugyanakkor ez ellentmondásra vezethet, mivel a később neve alatt jegy-

---

⁴ Az Agricola anyanyelve körüli vitákat Juhlius Krohn indította el 1862-ben. Elmélete szerint Agricola csak tanulta a finnt, valójában svéd anyanyelvű volt. Habár a régészeti kutatások igazolták svéd származását, az anyanyelvét tekintve nincs végleges konszenzus (Ikola 1988: 28–31).

zett fordítások számos olyan nyelvjárási elemet tartalmaznak, melyek kifejezetten szülőföldjére, Pernajára jellemzők. Mivel Agricola tanulmányai megkezdése után később sosem tért vissza ide, ezeket a nyelvjárási szavakat csak gyermekkorában tanulhatta meg, ami ellentmond a svéd anyanyelvűségnek. Azonban ezen látszólagos ellentmondás feloldására több lehetőséget is kínálnak a kutatások. Egyrészt előfordulhat, hogy Agricola finn-svéd vegyes házasságból származott, édesapja svéd, édesanyja finn anyanyelvű, ő maga pedig kétnyelvű volt. Ugyanakkor lehetséges az is, hogy a svéd nyelvű család egyik szolgálója, dajkája lehetett finn anyanyelvű, Agricola pedig tőle tanulta el a nyelvjárási elemeket. A másik lehetőség azonban az, hogy olyasvalaki segítette Agricolát a fordításaiban, aki amellet, hogy finn anyanyelvű, ugyanarról a területről származott. A kutatók feltételezik, hogy Martinus Teit lehetett ez a mindkét kritériumnak megfelelő személy. Rőla biztosan tudjuk, hogy részt vett Agricola fordítási munkáiban.

Agricola tanulmányait Bertil plébános segítségével Pernajában kezdte, majd 1520-tól Viipuriban folytatta. Itt ismerte meg Johannes Erasmit, a viipuri iskola vezetőjét, valamint itt vette fel a kor humanistái körében népszerű Agricola nevet is. 1529-ben a kor legszínvonalasabb iskolájába, a Turkui Katedrálisiskolába került. Tanulmányai során bizonyosan látogatta Petrus Särkilax előadásait, majd Erasmi halálát követően Skytte püspök segédje lett. 1530-ban szentelték pappá, 1536-tól 1539-ig, a mesterfokozat megszerzéséig pedig Teittel együtt Wittenbergben tanult tovább. A wittenbergi évek alatt kezdte meg a bibliai szövegek finnre ültetését, melyben másik két ott tanuló finn diák, Teit és Wiburgensis volt a segítségére. Miután visszatért Turkuba, a katedrálisiskola igazgatójává nevezték ki. Első műve, az *Abckiria* [Ábécéskönyv] 1543-ban jelent meg, noha valószínűleg már Wittenbergben elkezdett dolgozni rajta. 1544-ben látott napvilágot a *Rucouskiria Bibliasta* [Imádságkönyv a Bibliából]. 1548-ben leváltották az igazgatói pozíciójából. Ugyanebben az évben készült el az Újszövetség finn nyelvű fordítása, a *Se Wsi Testamenti* [Az Újtestamentum], majd a rákövetkező évben a *Käsikirja* [Kézikönyv], a *Messu* [Mise] és a *Meiden Herran Jesusen Cristusen Pina* [A mi Urunk, Jézus Krisztus passiója].

1550-ben elhunyt Skytte püspök, azonban a király nem nevezte ki azonnal az utódját. 1554-ben kettéválasztotta az addig egységes finn püspökséget, hogy megossza annak befolyását. Turku püspökének Agricolát, Viipuriénak pedig Paulus Juustent nevezte ki. Ebben az időszakban Agricola ószövetségi részleteket fordított: 1551-ben a *Dauidin Psaltari* [Dávid zsoltára] és a *Weisut ja Ennustoxet* [Énekek és jövendölések], majd 1552-ben, utolsó műveként a *Ne Prophetat Haggai Sacharja Maleachi* [Aggeus, Zakariás és Mala-

kiás próféta] került kiadásra. Az utószóban a szerző további fordításokat ígért, hiszen célja a teljes Ószövetség finn fordítása volt. Azonban ezek a szövegek már nem készültek el, mivel 1557-ben a Svéd Birodalom és a Rettegott Iván Moszkvai Fejedelemsége közötti békedelegáció tagjaként Agricola megbetegedett, és Kuolemajärvi mellett elhunyt. (Agricola életéről és munkásságáról: Baksa 2018: 9–26; Egey 2019: 40–41; Heininen 1992: 17–18; 1993: 7–15; 1994: 7–13; 1999: 10–13; 2007: 42–61; Häkkinen 1994: 80–81; 2007: 62–92; 2016: 27, 31–49, 53–57; Ikola 1984: 117; 1988: 25–31; Itkonen-Kaila 1997: 7, 13–20; Jutikkala – Pirinen 2004: 92–93; Karonen 2002: 71, 85–88, 95–96; 2008: 78–79; Keränen 1997: 171; Klinge 1993: 29; Knaapinen 1946: 52–62; Laitinen 1981: 88–90; Laine 1997: 49; 80–81; Lehikoinen – Kiuru 2009: 13–14; Perälä 2007: 13–20, 31–39; Rapola 1969: 7–13, 32–38; Suomi 1983: 60–61; Tarkiainen 1946: 356–364.)

5. A harmadik korszak (1557–1575)

Az Agricola halálát közvetlenül követő időszak egyik képviselője **Ericus Matthaei Härkäpää**, aki 1520 körül született Pernaja tartományban. Iskoláit Viipuriban kezdte, majd a turkui katedrálisiskolában Mikael Agricola diákja lett. A katedrálisiskola küldte őt Wittenbergbe tanulni 1547-ben, majd miután a Wittenbergi Egyetem bezárt az északnémet területekre is áttérjedő német vallásháború miatt, Rostockban folytatta tanulmányait. 1549-ben visszatért Wittenbergbe, ahol Philipp Melancthon tanítványa lett. Paulus Juustennek írt 1549-es leveléből tudjuk, hogy nézeteltérései voltak tanáraival. Az Ószövetség mélyebb megismerése és tanulmányozása céljából a szükséges tárgyain felül ógörög és héber nyelvet tanult. 1551-ben Gustav Vasa és Melancthon ajánlólevelével rendelkezve tért vissza Turkuba. Itt a katedrálisiskola tanáraként kapott állást, majd 1555-től az iskola igazgatói állását is megkapta. Tanári tevékenysége mellett fordítói munkát is végzett, többek között zsoldárokat ültetett át finnre. 1559-ben át kellett adnia az igazgatói széket a Németországból visszatérő Henricus Jacobinak, ő maga pedig János herceg udvarában kapott állást. 1562-ben tért vissza a katedrálisiskola élére, valamint a turkui egyházmegye vezetői közé. 1568-ban III. János Viipuri püspökévé nevezte ki. Ez a pozíció Canutus Johannis 1564-es halála óta betöltetlen volt. Püspökként elsődleges feladata a háború utáni újjáépítés, a templom felújítása és az adminisztráció visszaállítása volt.

Feltételezhetően Härkäpää ógörög és héber nyelvtudása hasznos segítségnek bizonyult Agricola bibliafordításainak elkészítésekor. A katedrálisiskola nem titkolt célja volt már Wittenbergbe küldésekor is egy olyan fordító kita-

níttatása, aki ismeri ezeket a nyelveket és segítségükkel részt tud venni a fordítói munkában. Mindemellett azonban Härkäpää nem csak fordítással foglalkozott: Gustav Vasa megemlékezéseiben az első finn humanista költőnek nevezte őt (Egey 2019: 42; Häkkinen 2016: 73, Väänänen 2011b).

Az időszak utolsó képviselőjének **Paulus Juusten** (Paavali Juusten, 1520 k.–1575) tekinthető, akit gyakran inkább Jaakko Finno (1540 k.–1588) és Hemminki Maskulainen (1550 k.–1619) kortársának tartanak. Ugyanakkor életkorát, tanulmányait és aktív éveit tekintve Juusten inkább a két generáció közé helyezhető. Finno és Maskulainen művei csak a 16. század végén jelentek meg, azonban Juusten már korábban, Agricola idejében is részt vett fordítások elkészítésében.

Juusten gazdag polgárcsalád fiaként született Viipuriban. Iskoláit is itt kezdte el, majd szülei 1536-os halálát követően a Turkui Katedrálisiskolában folytatta tanulmányait. Itt ismerkedett meg Keijoival és Wiburgensisszel, valamint rajtuk keresztül Skytte püspökkel is, aki segédtanárrá nevezte ki. 1539-től Agricola vezetése alatt dolgozott az iskolában. 1540-ben avatták lelkésszé, majd egy évre rá a viipuri iskola igazgatója lett. 1543-tól Wittenbergben, valamint rövid ideig Rostockban és Königsbergben tanult tovább. Melanchtontól kapott kitűnő ajánlásának köszönhetően Turkuba való visszatérése után, 1548-ban kinevezték Agricola helyére a katedrálisiskola vezetőjének. 1554-től a frissen létrehozott viipuri püspökség vezetője lett, majd 1563-tól 1575-ben bekövetkezett haláláig Turku püspöke volt (Viipuri püspöki székében utódja Canutus Johannis volt).

Juusten legfontosabb műve az 1570-ben megjelent, latin nyelvű *Chronicon Episcoporum Finlandesium* [A finn püspökök krónikája]. Ennek a műnek köszönhetően Juustent gyakran nevezik az első finn történetírónak, művét pedig – amely a 18. század folyamán Henrik Gabriel Porthan finn történetíró kritikai kiadásában is megjelent – az első finn nyelvű történelemkönyvnek. Vallástörténeti szempontból legjelentősebb az 1575-ben nyomtatott misekönyve, a *Se Pyhä Messu* [A szent mise]. Ahogyan erősödött és terjedt a reformáció, egyre határozottabbá váltak a svéd királynak a református egyházzal szembeni elvárásai is. Ezek eredményezték azt, hogy Juusten művében sokkal erősebben érezhető a lutheránus hatás, mint Agricolánál. Juusten könyve önmagában elegendő volt az istentiszteletek levezetéséhez, nem volt szükséges más mű használata (Bratcsikova 2018: 16, 19–21; Egey 2019 42; Ikola 1984: 124–125; Häkkinen 2016: 27, 41, 45, 51–52, 71, 145; Karonen 2008: 78; Parvio 1978:10–19, 26–29; Perälä 2007: 132, 247–248).

6. Összefoglalás

Írásomban azokat a személyeket mutattam be, akik – akár csak közvetetten is, de – szerepet játszottak az első, 16. századi finn nyelvű bibliafordítások létrejöttében. A kor vallási, kulturális és történelmi jellemzői számos olyan közös vonást eredményeztek, amelyek minden fordításhoz hozzájáruló személyre igaznak bizonyultak. Ilyen egyrészt az egyházi pálya: minden bemutatott személy egyházi tisztséget töltött be, akár egyszerű lelkészként, akár magasabb pozícióban kanonokként vagy akár püspökként. Közös pont mindnyájuk életében, hogy lehetőségük nyílt a reformáció szellemi központjában, Wittenbergben képezni magukat, ahol Luthertől és Melanchtontól tanulhattak (az őket követő diákoknak erre már nem nyílt lehetőségük). Szintén fontos eleme a fordítók életének Turku és a turkui katedrálisiskola mind diákként, mind oktatóként vagy akár igazgatóként. Ugyanakkor a származási területük, a családi háttérük és életkoruk tekintetében jelentős eltérésekkel találkozhatunk: Canutus Johannis Raumából, Agricola Pernajából, Juusten pedig Viipuriból származik; Agricola földművelő, Juusten viszont polgári család fia volt, Johannis és Härkäpää (valamint Juusten) között pedig megközelítőleg 15 év korkülönbség volt.

Irodalom

- Baksa Máté 2018: Mikael Agricola élete és munkássága. *Folia Uralica Debreceniensia* 24: 7–30.
- Bratesikova, N. Sz. 2018: Н. С. Братчикова, Старофинский язык и письменная литература Финляндии периода 1560–1640. *Финно-угроский мир* 10/4: 14–31.
- Egey Emese 2019: A finn bibliafordítás(ok) és jelentőségük In: Pusztay János (szerk), *A Biblia finnugor nyelveken*. Budapest.
- Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Suomen kirjakielen historia. WSOY, Helsinki.
- Häkkinen, Kaisa 2016: Spreading the written word. Mikael Agricola and the birth of literary Finnish. *Studia Fennica Linguistica*, Helsinki.
- Heininen, Simo 1992: Mikael Agricolan Psalmisummariot. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Heininen, Simo 1994: Mikael Agricolan Psalmtarin Reunahuomautukset. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Heininen, Simo 1999: Mikael Agricola raamatunsuomentajana. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Heininen, Simo 2007: Abckirian sisältö ja lähteet. In: Häkkinen, Kaisa (toim.), *Mikael Agricola: Abckiria*. Kriittinen editio. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki. 42–61.

- Ikola, Osmo 1984: Suomen kielen historia. In: Paunonen, Heikki – Rintala, Paavo (toim.), Nykysuomen rakenne ja kehitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 111–138.
- Ikola, Osmo 1988: Agricolan äidinkieli. In: Koivusalo, Esko (toim.), Mikael Agricolan kieli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 25–68.
- Itkonen-Kaila, Marja 1997: Mikael Agricolan Uusi Testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Jutikkala, Eero – Pirinen, Kauko 2004: Finnország történelme. Kairosz Kiadó, Debrecen.
- Karonen, Petri 2002: Finnország a Svéd Birodalom részeként (1521–1809). In: Halmesvirta, Anssi (szerk.), Finnország története. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 67–143.
- Karonen, Petri 2008: Pohjoinen Suurvalta Ruotsi ja Suomi (1521–1809). WSOY, Helsinki.
- Keränen, Jorma 1997: Kustaa Vaasa ja uskonpuhdistuksen aika. In: Zetterberg, Seppo (toim.), Suomen historian pikkujättiläinen. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo. 127–180.
- Klinge, Matti 1993: Finnország rövid története. Forma Kiadó, Nyíregyháza.
- Knaapinen, Maunu 1946: Missä Mikael Agricola on syntynyt? Varsinais-Suomen maakuntakirja 9. Turku. 52–67.
- Laine Tuija (toim.) 1997: Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laitinen, Kai 1981: A finn irodalom története. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Lamberg, Marko 2002: Finnország a középkorban (1150–1520). In: Halmesvirta, Anssi (szerk.), Finnország története. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 37–66.
- Lehikoinen, Laila – Kiuru, Silva 2009: Kirjasuomen kehitys. Helsingin yliopisto Suomen kielen laitos, Helsinki.
- Parvio, Martti 1978: Paavali Juusten ja hänen messunsa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Perälä, Anna 2007: Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pirinen, Kauko 1988: Suomenkielisen liturgisen kirjallisuuden synty. In: Koivusalo, Esko (toim.), Mikael Agricolan kieli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 9–25.
- Rapola, Martti 1969: Vanha Kirjasuomi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suomi, Vilho 1983: Suomenkielisen kirjallisuuden synty Abckiriasta Coco Pyhään Raamattuun. In: Tommila, Päiviö – Reitala, Aimo – Kallio, Veikko (toim.), Suomen Kulttuurihistoria I. WSOY, Helsinki. 59–67.
- Tarkiainen, Viljo 1946: Mikael Agricolan syntymäseutu ja omaiset. Virittäjä 50: 356–364.
- Väänänen, Kyösti 2011a: Canutus Johannis. Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721. *Studia Biographica* 9. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-000363>
- Väänänen, Kyösti 2011b: Ericus Matthaei Härkääpää. Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721. *Studia Biographica* 9. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-thp-001064>

The first Finnish Bible translators

Translating the Bible to national languages has begun in the 16th century as an effect of reformation. The first Finnish Bible translations were also published this time. The most well-known Finnish Bible translator is Mikael Agricola, „the father of literary Finnish”, however, many others helped him accomplish his work. In this paper, I am introducing those who have contributed to the birth of the first Finnish Bible translations or even presumably participated in the translating process.

I divided this era to three periods. The first period (1527–1531) includes those who didn't translate themselves but nevertheless contributed essentially to the birth of translations: Martinus Skytte, the first protestant bishop of Finland, Petrus Särkilax, the first protestant teacher of the cathedral school of Turku, Johannes Erasmí, the headmaster of the school in Viipuri and Bertil, a vicar of Pernaja. The second period (1531–1557) includes the first Finnish students who had the opportunity to study in Wittenberg and who presumably made translations themselves: Thomas Francisci Keijoi, Canutus Johannis, Simon Henrici Wiburgensis, Martinus Teit and Mikael Agricola. Lastly, Ericus Erici Härkápää and Paulus Juusten belong to the third period (1557–1575) as they also took part in translating but represented a younger generation. In my study I am presenting the remaining information about these people, their life and work. Regarding the life of second and third periods' translators, some similarities can be detected. They had all been to Wittenberg where they studied directly from Melanchton and Luther (the following generations didn't have this opportunity as Luther died in 1546 and Melanchton in 1560).

Besides this, they all held church positions and were in the cathedral school of Turku as student, teacher or headmaster (or all). Nevertheless there are also differences regarding their place of birth, family background or age: Canutus Johannis was from Rauma, Agricola from Pernaja and Juusten from Viipuri. Agricola's family consisted of farmers but Juusten was from bourgeois ancestors and the age difference between Johannis and Härkápää (and Juusten) was approximately 15 years.

Keywords: Mikael Agricola, Bible translation, reformation, church history.

MÁTÉ BAKSA